

Gmina Białowieża

Dane podstawowe:

Obszar: 203 km²

Liczba mieszkańców: 2 340

Adres urzędu:

17-230 Białowieża, ul Sportowa 1

Telefon : 085 681 24 87

e-mail: ug@ug.bialowieza.pl

www: [www: www.bialowieza.gmina.pl](http://www.bialowieza.gmina.pl)

Ślady obecności człowieka na terenie dzisiejszej gminy Białowieża odkryto już w młodszej epoce kamienia. Najstarsze ślady obecności ludzkiej pochodzą z neolitu, mają więc około 5 tysięcy lat. W roku 1827 w uroczysku Stara Białowieża odkryto cmentarzisko szkieletowe płaskie, zaś do roku 1976 zinwentaryzowano na terenie Białowieskiego Parku Narodowego 30 stanowisk kurhanów.

Powstanie pierwszej znanej osady w Puszczy Białowieskiej sięga przełomu XIV i XV wieku. Znajdowała się w uroczysku którą obecnie nazywamy Starą Białowieżą. Tutaj mieścił się dwór myśliwski wielkiego księcia litewskiego Witolda i jego stryjecznego brata.

Pohyt Jacełk i Witolda w Puszczy został odnotowany dwukrotnie

... był bagieny i wитопа w Puszczy został odnotowany dwukrotnie. W 1409 – w związku z polowaniem mającym na celu przygotowanie zapasów mięsa przed bitwą z Krzyżakami, oraz w 1426 r. - celu schronienia się wraz z rodzinami przed panującą w kraju zarazą.

Kolejną budową w Starej Białowieży, był dom myśliwski Zygmunta I Starego. Za panowania Stefana Batorego wybudowano następny zamek myśliwski. Karcow określa jego lokalizację nieopodal Starej Białowieży – 2 km na północ, w miejscu zwanym dzisiaj Zamczyskiem w późniejszym czasie dom Zygmunta I Starego został przeznaczony na siedzibę łowczego, organizującego polowania królewskie i nadzorującego arsenał.

Niestety wszystkie zamki, dworki zostały zniszczone. Większe głazy Zamczyska pod koniec XIX w. przetransportowano do Białowieży, gdzie zostały wykorzystane przy budowie pałacu carskiego. Mniejsze zaś, na polecenie władz radzieckich (w latach 1939-1941) zwieziono na drogę Hajnowka – Świnoroje i wykonano z nich bruk.

Pod koniec XVI w. królewski dwór przeniesiono na nowe miejsce (teren obecnej Polany Białowieskiej). Przypuszcza się, że nastąpiło to około 1594 r. Wszyscy autorzy, piszący o dziejach Puszczy Białowieskiej umiejscawiają dwór królewski na wzgórzu dzisiejszego Parku Pałacowego. Z miejscowych przekazów wynika natomiast, że wzniesiono go 2 km dalej na wschód pomiędzy dzisiejszą rzeczką Złotą a kościołem rzymskokatolickim tj. w dzielnicy Białowieży nazywanej Szpakowicze. Tutaj miała się znajdować siedziba strzelców. Taką lokalizację może potwierdzić obecny nurt rzeki Narewki, nad którą zbudowano młyn dworski. Najstarsi mieszkańcy Białowieży wspominają, że jeszcze za czasów carskich dolina rzeczna była bardzo zabagniona i podmokła, porośnięta głównie zaroślami wierzbowymi i olszowymi, a koryto rzeki miało liczne zakola. Z kolei bezimienna kiedyś rzeczka – dzisiaj Złota przepływająca przez Szpakowicze, była do lat 20 – tych XX wieku

wartkim potokiem w którym łapano ryby.

Umieszczenie dworu na terenie obecnego Parku Pałacowego nastąpiło w połowie XVIII wieku. Pobudował go August III Sas.

Rzeka Narewka w Białowieży

Cenne informacje zapisano w inwentarzu z 1696 r. Po raz pierwszy dowiadujemy się o Białowieży jako 25 – morgowym folwarku.

W 1710 r. Białowieżę dotknęła epidemia dżumy. Ci którym udało się uniknąć zarażenia, postanowili spalić swe domostwa oraz myśliwski dwór królewski (ocalał jedynie dzwon z cerkiewki) Mieszkańcy Białowieży, nazywanej wówczas Krysztapowo przeprowadzili się na nowe miejsce. O spalonej wsi przypomina prawosławny drewniany krzyż, który jest ustawiony przy Drodze Browskiej (wielokrotnie zmieniany). Według jednej z wersji krzyż ten oznaczał miejsce gdzie stała dawniej cerkiewka. Druga zaś mówi iż krzyż ten oznaczał koniec wsi.

W połowie XVIII w. August III Sas zbudował nowy pałacyk myśliwski, który znajdował się na wzgórzu w obecnym Parku Pałacowym. Pierwszy opis pałacu przedstawia inwentarz z 1773 r. „Pałac zbudowany z drewna, obity heblowanymi deskami mierzy 11 sążni długości i 5 szerokości. Wewnątrz znajdują się 4 pokoje, 3 kredensy, gabinet wybity płótnem i pomalowany. Sala (z posadzką),,. W 1784 r. podskarbi wielki litewski Stanisław Poniatowski dobudował do pałacu 2 oficyny – gościnną i kuchenną oraz budynek mieszkalny dla audytora leśnictwa. Inwentarz z 1796 r. dodaje do tego opisu jeszcze kancelarię łowiecką, młyn, psiarnię i skład na sieci.

27 września 1752 r. August III Sas urządził w Puszczy jedno z największych w jej historii polowań. Na pamiątkę tego wydarzenia

opodal pałacu ustawiono obelisk z piaskowca (12 funtów wysokości), na którym wryto w języku niemieckim i polskim nazwiska polującej świty oraz dane o ilości ubitej zwierzyny.

Obelisk

W latach 1765 – 1780 Białowieżą władał podskarbi nadworny litewski Antoni Tyzenhauz. Podzielił puszcę na 13 straży i stworzył oddzielny administracyjny zarząd. Lokalny nadzór nad Puszczą powierzył tzw. białowieskiemu leśniczemu, któremu do pensji wynoszącej około 1000 guldenów, dodał wieś Białowieżę liczącą w 1775 r. 20 dymów (domów mieszkalnych). Za panowania Tyzenhauza powstała w Białowieży binduga (teren nad rzeką, gdzie składowano drewno do spławu i zbijano tratwy) na rzece Narewce, a sama rzeka przeszła pierwszą regulację koryta.

W tym samym czasie na obrzeżu Polany Białowieskiej działały 2 węglarnie. Jedna na uroczysku Horki (obok dzisiejszych Podolan – należy sądzić, że węglarze z Horek założyli wieś Podolany), a druga za Krzyżami. Ślady po nich przetrwały do dzisiaj.

W 1784 r. w dniach 30-31 sierpnia, na łowy do Białowieży przybył król Stanisław August Poniatowski. Było to ostatnie królewskie polowanie w Puszczy Białowieskiej.

Ze spisu z 1790 r. dowiadujemy się po raz pierwszy o nowych wsiach powstałych na Polanie Białowieskiej. Są to Stoczek i Podolany. Wsie te wymienia także inwentarz folwarku Białowieża sporządzony 1 czerwca 1796 r. Inwentarz z 1798 r. wymienia wsie budnickie Pogorzelce i Teremiski, związane administracyjnie z Białowieżą. Trzecia wieś budnicka – Budy została założona w drugiej połowie XIX wieku przez budników z uroczyska Szczekotowo.

W roku 1795 Puszcza Białowieska przechodzi we władanie carów rosyjskich. W pierwszych latach władania carskiego 40 tys. ha lasu przekazano w ręce prywatne. Białowieża na 50 lat zostaje oddana w dzierżawę Michałowi Kutuzowowi.

W okresie przejść wojsk napoleońskich w 1812 r. zostaje splądrowany pałac myśliwski Augusta III Sasa wraz z innymi budynkami w jego otoczeniu.

W 1845 r. u podnóża wzgórza na którym wznosił się niegdyś pałac Augusta III, zbudowano obszerny drewniany budynek dla rządowych gości. Głównym powodem budowy był przyjazd do Białowieży generała – gubernatora Mirkowicza z polecenia cara by przeprowadzić obławę na żubry.

Zabytkowa leśniczówka z 1845r.

W połowie XIX wieku przestała istnieć wieś Krysztapowo – zaczątek Białowieży. Mieszkające w niej 8 rodzin poprosiło starostę o przeniesienie ich do Stoczka z powodu słabej ziemi. Prośba została przyjęta i osadzono ich niedaleko dzisiejszego Zaułka Bartników.

W dniach 5-7 października 1860 r. Białowieża gości cara Aleksandra II, który przybył na polowanie. Przed jego przyjazdem wyremontowano zbudowany 15 lat wcześniej budynek rządowy, nadając mu wygląd pałacyku myśliwskiego. W bezpośrednim sąsiedztwie dokończono budować budynek który początkowo był przeznaczony dla miejscowego leśniczego. Na pamiątkę pierwszego pobytu cara w Puszczy, w połowie drogi do Hajnówki, ustawiono żeliwną statuetkę żubra odlaną w fabryce Ogariowa w Petersburgu.

W 1888 r. Puszcza Białowieska przechodzi w prywatne włości carskie. Od tej chwili Białowieża zaczyna przechodzić intensywny rozwój. Aleksander III podejmuje decyzję o rozpoczęciu budowy dużego pałacu myśliwskiego. Pod budowę wybrano miejsce, na którym wznosił się wcześniej dwór myśliwski królów. Początkowo planowano pałac połączyć z budynkiem zarządu Puszczy. Zamiary zostały zmienione i budynek zarządu wybudowano 2 km na wschód za Stoczkiem.

Pałac został zaprojektowany przez hrabiego Mikołaja de Rochefort. Budowa rozpoczęła się od założenia cegielni. Znajdowała się ona mniej więcej w miejscu zajmowanym dzisiaj przez budynki Zakładu Badania Ssaków. Najlepsze cegły wkładano do specjalnych skrzyń, do których później wlewano oliwę i trzymano w nich całą dobę. Tak przygotowaną cegłę używano do budowy ścian zewnętrznych. Do pomocy w budowie zgłosili się dobrowolnie mieszkańcy całej Białowieży, w tym kobiety i dzieci. Budowę rozpoczęto w 1889 r., a zakończono w sierpniu 1894 r.

Pałac, nie wliczając podziemi i pomieszczeń mieszkalnych na strychu, był dwukondygnacyjny. Ze wschodniej i zachodniej strony posiadał dużą i małą wieżę. Drewno użyte przy dekorowaniu poszczególnych sal i pokoi było ciemnego koloru, gotowano je przez dłuższy czas w wodzie, a potem suszono. Na ścianach znajdowały się fantastyczne leśne obrazki wykonane przez Zdzisława Jasieńskiego oraz plastyków z Akademii Petersburskiej. Do drzwi, okien, luster, stojących świeczników użyto polerowanego i specjalnie czernionego żelaza połączonego z brązem. Wszystkie parkiety zostały ułożone na cienkiej warstwie suchego piasku (w ten sposób wyeliminowano skrzywienie parkietu). Zastosowano wypalane ornamenty. W podziemiach znajdowały się składnice win przeróżnych gatunków, w zachodnim skrzydle mieściły się kuchnie.

W sąsiedztwie pałacu pobudowano szereg budowli tworzących niemal osiedle, a mianowicie:

Dom Świecki (Myśliwski) – z komfortowymi, oddzielnymi pomieszczeniami, wspólną salą bilardową, wannami dla świty carskiej /spłonął w 1962r./

Dom Hofmarszałkowski – dla marszałków dworu /wybudowany w 1904 r. /

budynki kuchenne

pałacowa stajnia dla 40 koni

pralnia

stacja telefoniczna

elektrownia - /rozebrana w 1978 r. /

młyn elektryczny

dom dla obsługujących konie

dom nadzorca pałacu

dom strzelców / wybudowany w 1904 /

drwalnie

chłodnie

garaże

piekarnia

domki dla preparowania zwierzyny leśnej, itp.

W 1895 r. ukończono zakładanie wokół pałacu około 50- cio hektarowego parku w stylu angielskim według projektu Waleriana Kronenberga. U podnóża pałacowego wzgórza, w zabagnionej dolinie rzeki Narewki, wykopano dwa stawy z wysepkami i przedzielono je groblą. Ziemia ze stawów została użyta do użyczenia obejścia pałacowego z myślą o założeniu kwietników.

Staw

Na rzece wybudowano żelazną tamę systemu Puar'e dla regulowania poziomu wody i przepuszczania wiosną spławianego drewna.

W tym czasie w innej części Białowieży został założony drugi park o powierzchni 20 ha, także według projektu Kronenberga, okalający siedzibę Zarządu Apanażowanego Puszczy. Nazywany początkowo pułkowym, w okresie międzywojennym otrzymał nazwę Parku Dyrekcyjnego która jest zachowana do dzisiaj. Na tym terenie wybudowano 7 domów urzędniczych.

W 1897 r. doprowadzono z Hajnówki do Białowieży kolej po której 27 sierpnia tegoż roku przejechał pierwszy pociąg, wiozący cara Mikołaja II z rodziną i ich gośćmi.

Stację urządzono z dużym przepychem. Przed przyjazdem cara i

jego gości, dekorowano flagami i girlandami z zieleni oraz wyścielano dywanami. Budynki należące do stacji posiadały rzeźbione zdobienia. Pomalowane były na biało z jasnobłękitnym odcieniem. Piękno widoku uzupełniał klomb.

Dworzec kolejowy Pałac Stacja

Od stacji położonej 150 sążni od pałacu, odchodziły dwie drogi, które prowadziły przez dwa drewniane mosty na prawy brzeg rzeki Narewka. Lewa kierowała się bezpośrednio do Parku Pałacowego, prawa łączyła się w pobliżu elektrowni i domu strzelców z ulicą wsi Stoczek. Zwykle pociągi które kursowały dwa razy na dobę, dojeżdżały do innej stacji, która była mniejsza, położona 2 km dalej na wschód od stacji carskiej /obecnie mieści się tutaj "Restauracja carska"/.

Restauracja carska – Stacja Towarowa

22 stycznia 1895 r. odbył się akt wyświęcenia nowo zbudowanej murowanej z czerwonej cegły cerkwi p.w.św. Mikołaja Cudotwórcy,

położonej w pobliżu pałacu. Car Aleksander III, 20 sierpnia 1894 r. osobiście wizytował budowę. Cerkiew postawiono na fundamencie z ciosanych kamieni. Ikonostas wykonano z chińskiej porcelany, którą car otrzymał w prezencie /obecnie jest to jedyny zabytek tego rodzaju w Polsce !/. Ostateczne prace ukończono w 1897 r., przed wizytą cara Mikołaja II w Białowieży.

Starą drewnianą cerkiew rozebrano i przekazano do parafii prawosławnej w Puchłach. Materiał został wykorzystany do budowy kaplicy cmentarnej w Trześciance.

U schyłku XIX wieku w Białowieży utworzono dwie dwuklasowe szkoły ludowe. Dziewczęta uczyły się w budynku w pobliżu cerkwi, chłopcy zaś na Zastawie. Oba budynki były drewniane na fundamencie kamiennym. Budynek szkoły spłonął w czasie I wojny światowej. W późniejszym czasie założono czteroklasową szkołę ludową w Szpakowiczach. Budynek szkolny zachował się do dzisiaj – mieszkają w nim Państwo Chorolscy. Nieduże szkoły tzw. gramoty istniały w tym czasie także na Pogorzalcach i Teremiskach.

Przed 1892 r. w Białowieży znajdowało się 107 gospodarstw: 42 na Stoczku, 32 na Zastawie, 28 w Podolanach i 5 w nowopowstałej wsi Krzyże. Zamieszkiwało je razem 600 osób. W drugiej połowie XIX w powstała także oddalona od Białowieży 9 wiorst /1 wiorsta = 1066,78 m/ osada Zwierzyniec /miejsce urodzenia pisarza Igora Newerlego/.

U schyłku XIX w wieś Stoczek mieściła się w obrębie wyznaczonym dzisiaj przez Zaułki Bartników i Osoczników. Przez Białowieżę przebiegała droga prowadząca do Świsłoczy. Z obu jej stron stały drewniane bramy. Przejazd kontrolowali chłopcy, którzy dyżurowali na zmianę po jednej osobie w bramie. W okresie prac polowych obowiązek ten przejmowały kobiety.

W 1913 r. rozpoczęto urządzenie przyrodniczego muzeum puszczańskiego. Znajdowało się ono w osobnym budynku, położonym w pobliżu Zarządu Puszczy. Wystawiano w nim bogate zbiory ptaków i ssaków. Szczególnie imponująco przedstawiała się kolekcja zwierzyny łownej. Na oddzielnym stoisku prezentowano trzy wypchane okazy żubrów.

Pod koniec XIX i na początku XX wieku do Puszczy przybywali na polowania carów Aleksandra III i Mikołaja II wielcy książęta rosyjscy - Włodzimierz, Michał i Jerzy Aleksandrowiczowie, królewicz Mikołaj Grecki, książę Sachsen Altenburski. Po każdym dniu polowania, wieczorem przed pałacem odbywały się przeglądy upolowanej zwierzyny. Układano ją osobno, według gatunków. Całość przyozdabiano girlandami z liści dębowych. W momencie wyjścia cara i gości z pałacu rozlegały się dźwięki fanfar. Każda zwierzyna miała na swą cześć hymn.

Wybuch I wojny światowej zamknął dla Białowieży okres rządów carskich. Pod naporem Niemców Rosjanie opuścili rejon Puszczy Białowieskiej w pierwszej połowie sierpnia 1915 r. Kozacy podpalali zabudowania. Na Stoczku ocalały one tylko na odcinku od obecnego Zaułka Osoczników do cerkwi. W Szpakowiczach ocalał jeden dom, w połowie spalona była Zastawa. Przed pastwą płomieni uchroniły się jedynie Podolany. Większość mieszkańców została zmuszona do ewakuacji w głąb Rosji. 7 sierpnia wyposażenie pałacu i innych obiektów rządowych zostało wagonami przewiezione do Moskwy. Wywożono także eksponaty z muzeum, które potem zostały umieszczone w pałacu „Nieskuczny”, w Moskwie. Wywieziono także obelisk żubra ze Zwierzyńca i popiersie Aleksandra II.

PRZYNALEŻNOŚĆ ADMINISTRACYJNA BIAŁOWIEŻY:
do końca XV w – województwo brzeskie

do 1520 r. - powiat bielski

w 1520 r. - Białowieża przechodzi do województwa podlaskiego
/powiat kamieniecki/

w 1596 r. - powiat kamieniecki włączono do województwa
brzeskiego

po rozbiore Polski w 1795 r. - początkowo w guberni słonimskiej,
później – litewskiej

od lipca 1802 r. do wybuchu I wojny światowej w guberni
grodzieńskiej /powiat prużański/

Puszcza Białowieża

Gmina Białowieża położona jest w całości na obszarze Puszczy Białowieżskiej, która stanowi rozległy kompleks leśny położony po obu stronach granicy Polski i Białorusi i jest pozostałością dawnych puszczy: Białowieżskiej, Ładzkiej, Świsłockiej i Szereszewskiej.

Powierzchnia całej puszczy wynosi 150 tys. ha. Puszcza leży w dorzeczu rzek Narewka i Leśna. Po białoruskiej stronie całość puszczy stanowi Park Narodowy „Białowieżskaja Puszcza”, po polskiej 10517,27 ha jest od 1947 roku Parkiem Narodowym. Obszar ten spełniał międzynarodowe kryteria ochrony przyrody już od 1921 roku, od kiedy utworzono na tym terenie leśnictwo „Rezerwat”. Pozostały obszar puszczy wchodzi w skład Nadleśnictw Białowieża,

Browsk i Hajnówka. W Puszczy Białowieskiej zachowały się ostatnie na niżu europejskim fragmenty lasów o charakterze pierwotnym, a w nich największe zwierzę Europy - Żubr. W puszczy dominują lasy grądowe, tereny podmokłe zajmują olsy i łągi, suche zaś bory.

Drzewostany tworzą głównie świerk pospolity, sosna zwyczajna, olsza czarna, dąb szypułkowy oraz brzozy: brodawkowata i omszona. Występują również: lipa drobnolistna, jesion wyniosły, klon zwyczajny i grab zwyczajny. Prawie 40% powierzchni leśnej zajmują drzewostany w wieku ponad 80 lat. Średni wiek drzewostanów wynosi 73 lata w części zagospodarowanej i 130 lat w Obszarze Ochrony Ścisłej Białowieskiego Parku Narodowego. Najliczniejszą grupą roślin Puszczy Białowieskiej stanowią rośliny naczyniowe: paprocie, widłaki, skrzypy, wątrobowce, mchy, drzewa, krzewy i krzewinki. Razem stanowią ponad tysiąc gatunków.

Puszcza Białowieska jest środowiskiem życia dla olbrzymiej jak na naszą strefę klimatyczną liczby gatunków zwierząt. Dotychczas stwierdzono w Puszczy obecność ponad 12 tysięcy gatunków zwierząt poczynając od bezkręgowców (95 % fauny Puszczy Białowieskiej): pierwotniaków, płazińców, mięczaków, dżdżownic, pajaków, owadów i wielu innych, aż po kręgowce (5% fauny): ryby, płazy, gady, ptaki i ssaki. Współczesna fauna ssaków jest reprezentowana w Puszczy przez 58 gatunków m.in. rwiówkę i

reprezentowana w Puszczy przez 30 gatunków, m.in. ryjownika i
rzęsortka, nietoperze, wilka, rysia, lisa, jenota, borsuka, wydrę, łosia,
jelenia, sarnę i dzika. Kiedyś występowały tu również tarpan i tur.
Niekwestionowanym królem puszczy jest Żubr, który po udanej
restytucji w 1929 roku powrócił do Puszczy i żyje obecnie na
wolności w ilości ok. 700 sztuk.

Najliczniejszą grupą kręgowców w Puszczy Białowieskiej są ptaki.
Do najcenniejszych należą sowy (sóweczka, włochatka, puchacz)
oraz aż 9 gatunków dzięciołów, m.in. najrzadsze dzięcioły
trójpalczasty i białostrzbiety.

Liczbę gatunków grzybów występujących na terenie Puszczy
Białowieskiej określa się na 3-4 tysiące. Stanowią one bardzo
urozmaiconą grupę, która obejmuje organizmy jednokomórkowe (np.
drożdże), pleśnie, grzyby kapeluszowe (borowik szlachetny, maślak,
koźlarze, goryczak żółciowy, czubajka kania, opieńka miodowa) i
inne o miękkich owocnikach (pięknoróg lepki, gałęziaki) oraz
wieloletnie, twarde, nadrzewne owocniki - tak zwane huby (czyrak
ogniowy, żółciak siarkowy czy ozorek dębowy). Występują także
śluzowce.

Wyjątkowe wartości przyrodnicze Puszczy Białowieskiej wzbudzają zainteresowanie licznych grup turystów. Jednak warto też zwrócić uwagę na elementy kulturowe (pełne uroku miejscowe budownictwo drewniane, stojące obok siebie stare drewniane krzyże katolickie i prawosławne) oraz obiekty kultury materialnej tego terenu.

Żubr w Puszczy

Żubr białowieski należy do linii nizinnej (*Bison bonasus*). Ciężar dorosłych samców waha się od 440 do 920 kg. Wysokość w kłębie dochodzi do 188 cm. U byków cechą szczególnie charakterystyczną jest dysproporcja pomiędzy potężnym przodem a stosunkowo niskim zadem. Krowy są mniejsze, ich ciężar waha się od 320 do 640 kg, mają mniej rozbudowany przód ciała. Ciało żubra pokrywa płowo-brunatna sierść, doskonale stapiająca się z otoczeniem. Przód ciała pokrywają dłuższe włosy, które na dolnej części szyi tworzą tzw. brodę. Włosy porastające zad są krótkie. Na głowie żubrów obu płci znajdują się wysoko osadzone rogi. Końce rogów dorosłych samic zaginają się do środka silniej niż u byków. Cielęta mają przy urodzeniu sierść o odcieniu rudawym, są niewielkie – ważą od 16 kg do 35 kg.

fot. Rafał Kowalczyk

Puszcza Białowieska jest miejscem, gdzie żubry linii nizinnej (*Bison bonasus*) przetrwały najdłużej. Przed I wojną światową było w Puszczy ponad 700 żubrów. Z pożogi wojennej nie uszła z życiem ani jedna sztuka. Ostatni żubr w Puszczy zginął w 1919 r. Lata 1920-1928 to jedyny okres nieobecności żubrów w Puszczy Białowieskiej. Żubry powróciły do Puszczy w 1929 roku do specjalnie przygotowanego zwierzyńca. W 1939 roku stan żubrów wynosił 16 sztuk.

Po II wojnie światowej Puszcza Białowieska została podzielona granicą państwową. W polskiej części położone były rezerwaty hodowlane z ocalałymi 17 żubrami. Pomyślny rozwój hodowli pozwolił na powrót żubra do natury. Pierwsze dwa żubry opuściły rezerwat w 1952 roku. Rozwój populacji postępował intensywnie do początku lat siedemdziesiątych. W 1971 roku przekroczyła 200 osobników. W tym roku rozpoczęto regulację liczebności stada. Żubry odławiano i wywożono do innych ośrodków hodowlanych.

W polskiej części Puszczy Białowieskiej maksymalny stan populacja żubrów osiągnęła w 2007 roku – 402 sztuki. Jest to największa populacja wolnożyjących żubrów na świecie.

fot. Rafał Kowalczyk

Restytucja żubra odniosła sukces. Jednak istnieją nadal poważne zagrożenia żubrów, wynikające głównie z jego struktury genetycznej, braku odpowiedniej przestrzeni życiowej oraz sposobów zarządzania populacją. Ryzyko wyginięcia gatunku jest nadal wysokie. Jedną z inicjatyw zmierzających do jeszcze skuteczniejszej ochrony żubra jest Program Żubr, w którym biorą udział Zakład Badania Ssaków PAN w Białowieży, Białowieski Park Narodowy, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku oraz Fundacja Zielone Płuca Polski. Celem Programu jest opracowanie i wdrożenie nowoczesnego systemu zarządzania populacją żubra oraz promowanie zrównoważonego rozwoju regionu Puszczy Białowieskiej w oparciu o jego walory przyrodnicze i kulturowe. W ten sposób żubr pomaga chronić całą Puszcę Białowieską.

Ciekawe miejsca

Miejsce Mocy

Uroczysko nazwane „Miejscem Mocy” wyróżnia się niezwykle formami drzew i krzewów oraz nietypowym kamiennym kręgiem. Według miejscowych podań w tym miejscu łatwiej jest podjąć decyzję o rezygnacji z nałogów, a także odczuć oddziaływanie pozytywnej energii.

Do uroczyska „Miejsce Mocy” prowadzi szlak czarny.

Ścieżka ta została utworzona w 1996 roku. Nazwa pochodzi od używanego w radiestezji dla obszarów o pozytywnym promieniowaniu. W Puszczy miejsc takich jest kilka. To - położone w oddziale 495 B jest najlepiej poznane i specjalnie przygotowane dla turystów i wszystkich tych, których interesuje przeszłość. Wg niektórych badaczy są przesłanki, by uznać ten obszar za kultowe miejsce Prasłowian, bądź kultur przedślówiańskich. Jedna z puszczańskich legend mówi o miejscu tajemnym, w którym zbierali się wtajemniczeni, by wykorzystując moc własną i kamieni specjalnie ułożonych w krąg odganiać złe moce i wszelkich wrogów. Przy ścieżce - kładce rośnie wiele drzew o ciekawym kształcie. Obficie występuje tu głóg oraz dzika jabłoń - wg niektórych badaczy jest to dowód na to, że funkcjonowało tu okresowe obozowisko pasterzy wypasających w XIX wieku bydło w lesie. Niedaleko kamiennego kręgu jest zagłębienie wypełnione wodą. Przy kładce jest też ciekawy, wykonany przez współczesnych już ludzi betonowy pomnik z prawosławnym krzyżem oraz odciskiem bosej ludzkiej stopy. Niektóre podania wiążą go z jakimś dziwnym wydarzeniem przy budowie kolei w Białowieży ponad 100 lat temu. Miejsce mocy znajduje się w sąsiedztwie uroczyska Czerlon - wiecznego bagniska, w sąsiedztwie którego mieli swoje budy smolarze, węglarze i dziegciarze.

Muzeum Przyrodniczo-Leśne Białowieskiego Parku Narodowego

Muzeum Przyrodniczo - Leśne Białowieskiego Parku Narodowego jest najnowocześniejszym muzeum przyrodniczym na Podlasiu, w którym za pomocą 27 dioram zostało przedstawione bogactwo przyrodnicze Puszczy Białowieskiej. W pierwszej części muzeum zaprezentowane są najbardziej typowe dla Puszczy Białowieskiej zbiorowiska leśne wraz z gatunkami zwierząt które najczęściej w nich można spotkać, druga część muzeum charakteryzuje

poszczególne grupy zwierząt, procesy biologiczne oraz wielowiekową działalność człowieka na tym terenie.

Osobna diorama poświęcona jest Żubrowi, symbolowi Puszczy uratowanemu od zagłady. Proces restytucji tego gatunku rozpoczął się w Puszczy Białowieskiej w 1929 roku.

Ze względu na formę prezentowanych treści (zwiedzanie w półmroku, ciągle towarzyszący turystom śpiew ptaków i głosów innych zwierząt) muzeum pozwala na godzinne skupienie nawet najbardziej wymagających słuchaczy. Ze względu na mnogość zagadnień prezentowanych w muzeum, stałą ekspozycję muzealną można zwiedzać wyłącznie z licencjonowanym przewodnikiem wynajmowanym w biurach turystycznych.

Biuro oprowadza wszystkie chętne do zwiedzenia osoby w godzinach otwarcia Muzeum. Wszyscy zwiedzający oraz grupy zorganizowane mogą także wynająć przewodnika w każdym biurze turystycznym działającym na terenie Białowieży. Muzeum udostępnia również do zwiedzania wieżę widokową oraz wystawy czasowe o różnorodnej tematyce.

Ścieżka żebra żubra

Pierwsza leśna ścieżka została wybudowana w latach 1978 - 1980

wg projektu leśniczego Jacka Wysmułka. Rosną przy niej pomnikowe drzewa. Ścieżka biegnie głównie przez podmokłe lasy oraz dawne zarastające łąki w dolinie Narewki. By ułatwić przejście wybudowano groble i kładki. Na uroczysku Knihiniówka znajduje się niewielka wiata. Ponieważ ścieżka prowadzi przez lasy gospodarcze, poznać można różne metody zagospodarowania lasu i ochrony czynnej przyrody w tak różnych warunkach przyrodniczo-leśnych. Na uwagę zasługują zabiegi służące uzyskaniu naturalnego odnowienia drzew oraz ich pielęgnacji - pierwsza taka powierzchnia jest przy wejściu na ścieżkę od strony Białowieży.

Szlak Dębów Królewskich i Książąt Litewskich

Ścieżka ta prowadzi wśród kilkudziesięciu dębów w wieku od 150 do 500 lat w uroczysku Stara Białowieża. Starym dębom nadano imiona władców Polski oraz Litwy. Wędrując tym szlakiem poznaje się historię Puszczy Białowieskiej, Litwy i Polski od XII do XVIII wieku.

Rezerwat Pokazowy Żubrów

W Rezerwacie Pokazowym Żubrów Białowieskiego Parku Narodowego w dużych zagrodach przebywają najwięksi przedstawiciele ssaków Puszczy Białowieskiej: żubr, jeleń, łoś, sarny, dziki oraz duże drapieżniki: wilk i ryś. Można tu również

zobaczyć Konika polskiego, który jest potomkiem Tarpanów, a także Żubronia, mieszańca pomiędzy żubrem a krową.

Obszar Ochrony Ścistej

Obszar Ochrony Ścistej położony jest w centralnej części Puszczy Białowieskiej w widłach rzek Hwoźnej oraz Narewki poprzez które sąsiaduje z Obrębem Ochronnym Hwoźna. Od wschodu graniczy z Parkiem Narodowym Białowieżskaja Puszcza na Białorusi.

Do Obszaru Ochrony Ścistej wchodzimy przez starą dębową bramę, która została wybudowana w 1930r. według projektu inż. arch. H. Jasieńskiego z Krakowa. Potężne dębowe elementy są łączone drewnianymi kołkami.

Fragment bramy dębowej – wejście do rezerwatu

Tuż za bramą leżą głazy ustawione po obu stronach drogi. Zostały na nich upamiętnione postacie, które odegrały ważną rolę w historii Białowieży: twórca Białowieskiego Parku Narodowego prof. Władysław Szafer, pierwszy dyrektor Białowieskiego Parku Narodowego prof. Józef Paczoski, wieloletni dyrektor BPN-u prof. Jan Jerzy Karpiński, założyciel Zakładu Badania Ssaków PAN – prof. August Dehnel, oraz wybitny botanik i orendator ochrony Puszczy Białowieskiej prof. Janusz Bogdan Faliński.

Do Obszaru Ochrony Ścisłej Białowieskiego Parku Narodowego wchodzimy wyłącznie z przewodnikiem posiadającym licencję wydaną przez Białowieski Park Narodowy.

W celu uzyskania bardziej szczegółowych informacji zapraszamy na

stronę www.bialowieza.gmina.pl.

